
В.Б. Курило,
випускник аспірантури Львівського національного університету ім. І.Франка

В.ЛИПКІВСЬКИЙ ПРО РОЗУМ І ВІРУ ЯК “ДВА ОКА ДУШІ”

Загальне зростання інтересу до історії вітчизняної філософської думки як повернення до власної пам'яті й витоків національної духовної культури зумовило звернення й до духовної спадщини Василя Липківського. Єдиною на цей час фундаментальною працею про життя і діяльність першого митрополита Української автокефальної православної церкви є монографія А.Зінченка “Визволитися Вірою” [1]. Низка вітчизняних науковців-істориків – І.Коровицький, С.Білокінь, Л.Пилявець, І.Преловська та інші, – у своїх наукових розвідках торкаються здебільшого його церковно-релігійної діяльності і праці, розглядаючи його постать переважно у контексті церковно-визвольних змагань українського народу за свою національну самобутність та зовсім опускаючи світоглядно-філософський вимір його творчості.

Аналіз же творів В.Липківського свідчить про те, що його філософські погляди є органічною складовою його активної суспільно-громадянської і національно-релігійної позиції та містять осмислення проблеми людини, її морально-духовних засад, з'ясування визначальної ролі внутрішнього світу людини в її діяльності та житті загалом. Висловлюючись за об'єднання всіх духовних сил людини задля досягнення істини, виступаючи проти надання більшої переваги будь-якій з них, В.Липківський особливо виступав проти абсолютизації раціонального начала і пропонує гармонійно-паритетну участь у процесі людського пізнання і розуму, і віри.

Що ж саме лежить в основі людського життя? Мислитель вважав, що це не що інше, як віра. “Віра давала найбагатший зміст, найбільше натхнення, найвищі ідеали всім передовим силам людства – філософам, поетам, мистцям, вченим; віра збуджувала й підносила людську думку, спонукала людність до того чи іншого вирішення питань життя власного й світового”. “Дарма, – писав він, – що ті питання в давні часи вирішувались вірою досить примітивно і з погляду наших часів незадовільно”. Вагомішим, на його думку, є те, що вони “збуджували й підносили думку людську, спонукали до роздумування, до мук народження нових думок; а це найголовніше” [2, 18–19].

Розум, як вважав мислитель, це не лише особиста людська здатність, що відрізняє її від тварин, а й дар Божий, даний людині для кращого облаштування свого життя. За допомогою розуму і “розумової праці” людина багато осягнула в дослідженні природи, використовуючи ці надбання на свою користь. “Розум перейняв на себе і з'ясування й використання фізичної природи та її законів на поліпшення людського життя і створення суспільного ладу з його політичними, економічними та іншими стосунками, і всі ті здобутки людського життя, які взагалі зветься наукою” [2, 158].

Отже, розум і віра, за В.Липківським, це дві властивості людини, що підносять її над усіма земними створіннями. В інтерпретації мислителя розум і віра виступають як “два ока душі” людини, що “дають їй повноту справжнього людського життя”. І далі: “Вони наповняють душу всіма тими уявленнями, що ними живе чоловік, вони дають зміст, досвід, мету життю людському, утворюють його зовнішні обставини, його внутрішню істоту. На них уже ґрунтуються і почуття, і прагнення, і вчинки людини” [2, 157–158]. Тобто розум і віра однаково необхідні для процесу пізнання людини та, взагалі, для людського життя; тут переваги чи більшого права не має жодне з них, так само як обидва ока рівнозначні й єдині в спогляданні, і не можуть дивитися врізнобіч, щоб не втратити спільної цілі. Але, як це не парадоксально, “оскільки себе люди пам'ятають, ці два ока провадять між собою постійну, вперту боротьбу, що надто ускладнює і пригнічує життя людства, ставлять його під великі кризи, загрози, занепад та інші тяжкі пригоди” [2, 158]. І

лише тоді, на думку В.Липківського, настало б справді щасливе й райське життя людства, коли б ті найголовніші властивості людської душі змогли віднайти таку єдність, як два ока в тілі, щоб разом і спільно сприяти вдосконаленню людини. Мислитель, звичайно, схвалює великі досягнення розуму, завдяки “оку” якого вона бачить і безмежні простори зоряного неба, й недосяжні глибини землі. Проблема тут не у пізнавальних можливостях і здобутках розуму, а в тому, що розум, як зазначав В.Липківський, прагне стати визначальним, самовистачальним, відкидаючи зовсім віру. Досягнення розуму, безумовно, значні, що стосується дослідження природи з метою утворення кращих умов людського життя. Однак суттєвішим є інше: “Розум мало заглядає в глибину людської істоти, він добре бачить лише те, що зовні нас оточує і тому дбає про утворення лише кращих зовнішніх умов життя людського, на поліпшення цих умов працює”. “Віра, – як переконаний мислитель – свою увагу звертає не на зовнішнє, а на внутрішнє життя людини, на її духовне піднесення”. Тоді як “життя людства під оком розуму природно йде лише шляхом земного й зовнішнього поступу”, “оком віри, – стверджував митрополит, – людина бачить не зоряне небо, а небо духовне, оселю Богу, до світла якої і сама прагне” [2, 159].

У щоденному житті, вважав він, людина навіть більше керується вірою, ніж розумом. Знання вона здобуває, приймаючи на віру та довіряючи іншим, оскільки не має змоги все дослідити на власному досвіді. На основі віри вона здійснює й усі свої вчинки. Недаремно, отже, однобічність розуму, що виявляється у його прагненні до вивищення над вірою аж до зовсім її заперечення, щоразу, на думку В.Липківського, призводить до всесвітньої кризи, для виходу з якої не треба, втім, вишукувати надзвичайних способів, – “найбільш дійсний засіб до виходу з неї, це є відкрити, удосконалити око віри”, бо “коли людство буде дивитись на світ і власне життя лише оком розуму, воно залишиться однооком циклопом і життя його буде однобоке, хоч на зовнішній вигляд може досягти й великої могутності” [2, 159].

Говорячи про відмінність між вірою та розумом, В. Липківський вказував на антитектичний характер їх взаємовідношення, стверджуючи, що віра щодо розуму – це “почуття вічності, як протилежне дочасності, почуття незмінності, як протилежне мінливості”. Принципову відмінність віри від розуму він вбачав у тому, що віра підносить людину до вічності й незмінності, тоді як розум досліджує лише те, що виникає, проходить і зникає [2, 161]. Водночас розум і віра мусять діяти спільно, не переходячи меж, накладених взаємодією одного з одним. Вони потребують та взаємодоповнюють одне одного, долаючи персональні недостатності та подинчату однобічність. Причому тоді “як вірою чоловік безпосередньо сприймає як бездоказову істину те, що вона дає, розумом чоловік досліджує, всякими доказами доходить до того, що він хоче визнати, як істину” [2, 160]. Справді, “людські уявлення, як вічність, незмінність, безмежність, духовність, Бог, душа, безсмертя, що становлять зміст віри,... для розуму по суті незрозумілі” [2, 162], однак “і розумом чоловік намагається осягнути те, що дає йому віра, і навіть до існування Бога він доходить не тільки вірою, а через дослідження розумом Божих створінь...”. Якщо розум обмежений у своїй можливості пізнавати Бога лише через зовнішнє – відчуття, явища, то віра здатна внутрішньо відкривати “самого Бога – вічного й незмінного...” [2, 161]. Саме тому, на думку Липківського, віра суттєво доповнює те, чого не в змозі дати розум: вона не є лише якась певна теорія чи розумування, а, взагалі, є “освітня сила в душі людини”, що дає внутрішній запал до будь-якого знання, пізнання; є “така сила, що не дає людській думці заспокоїтись на обмеженості й низьких дрібницях сучасного, а невпинно підносить її в безмежні обрії чогось вищого, кращого, правдивішого...” [2, 18–19].

Причина постійного змагання – “вперта війна” між вірою і розумом, міститься, за словами В.Липківського, в первородному гріху, який, як стверджував він, є не якоюсь вигадкою богословів, а безперечним фактом людського життя. Саме гріх, як вважав митрополит, є отрутою душі, що не лише позбавила людей райського життя, а й

роз'єднала два ока душі – віру і розум [2, 158]. Тому, “не зневажаючи і всіх інших вір, як різних ступнів поступового розвитку людського життя”, основну роль для замирення розуму з вірою має, за його словами, відіграти християнська віра, яку “ми мусимо визнати як найвище виявлення єднання Бога з людиною, як єдину звершену віру” [2, 146]. Адже завданням Христа на землі було “якнайкраще очистити в людині око віри, звільнити його від усіх земних турбот, що належать до розуму, піднести його до найбільшої височини з глибини, щоб шляхом віри в спілці з розумом кожна окрема людина і всі народи досягли найбільшого щастя й радости життя” [2, 160]. Звідси, проблема непримиренності між вірою і розумом зникла б, як така, переконаний В.Липківський, коли б Христовою наукою дійсно пройнялися люди, бо “тоді б вони і на свій розум дивились би лише як на найкращий дар Божої всемогутности та любові” [2, 316].

За всією діалектикою взаємовідношення “розум – віра” бачимо в Липківського два якісно відмінних способи вирішення цієї боротьби протилежностей. Для Липківського прийнятний спосіб, за якого “віра є така ж, як і розум, невід'ємна умова повноти життя людського і без неї життя завжди буде однобічне, неповне і в великих матеріальних досягненнях злиденне і в зовнішнім добробуті нещасне” [2, 159]. Безперечно, ця віра повинна бути християнською, бо лише через неї, на його думку, можливе дійсне замирення цих двох, ще від часів першого гріха ворогів, – замирення, що має відбутися найперше в душі людини.

Другий спосіб вирішення відвічного змагання віри й розуму пов'язаний з тим, що розум підноситься над вірою до тієї міри, що вже не визнає її за дійсну, а відкидає її зовсім твердженням, що будь-яка віра, християнська зокрема, – це “зовсім не є просвіщення, а навпаки, затьмарення людини чи народу, є опіум, що присипляє, забуває памороки людині, не дає їй тверезо і ясно подивитись на світ, на життя, є темрява”, натомість “цілковите визволення від віри, безбожництво, безвірство є справжнє просвіщення людства” [2, 18]. Так безапеляційно розв'язувала цю проблему, за словами митрополита, атеїстична ідеологія, яка в своєму сліпому захопленні успіхами людського розуму стверджувала, що “віра – це зайві забобони, від яких людство мусить звільнитись, щоб вільно жити природним людським життям” [2, 162].

На прикладі твору Дмитра Туптала (Ростовського) “Різдвяна драма” В.Липківський показував, що українська традиція зближувати, сплітати своє життя з євангельськими подіями і персоналіями та, взагалі, з вірою християнською походить з давніх віків, і не лише не є темрявою, облудою, що збиває українську людину на світоглядні манівці, а навпаки, дозволяючи їй вникати у глибини істинного розуміння Христового Євангелія, сприяє і якнайглибшому піднесенню й розвою національного життя, культури і побуту. Тож лише “нерозуміння великої чистоти релігійних уявлень нашого народу, великої любові до Христа і святих його саме в тому, що нарід наш наближає їх до себе, хоче бачити їх своїми рідними, улюбленими, нерозлучними в усіх обставинах свого життя” [3, 98], могло привести до вульгарного прирівнювання народного світобачення як до чогось нераціонального, недосконалого і низького, а, як наслідок, – до огульного його заперечення та відкидання.

“Власне для розуму питання про віру, – писав В.Липківський, – таке ж давнє, як давній і людський розум, що з природної властивости докопується розумних підстав для всіх явищ природи”. “Але сам по собі розум людський, ще не є, так би мовити, останній суддя в справі віри”, – зазначав він. “Такі людські уявлення, як вічність, незмінність, безмежність, духовність, Бог, душа, безсмертя, що становлять зміст віри, а для розуму по суті незрозумілі – як може розум їх безапеляційно чи відкидати, чи приймати, коли вони для нього є недосліджена таємниця?” [2, 162], – запитував митрополит. А потім, “хіба за якусь абстракцію, за щось нежиттєве бились, змагались і мучились люди такі довгі віки, коли вони утворювали в собі якнайкраще уявлення Бога...”? [2, 522]. Щодо віри, то розум, за його словами, може дослідити лише те, що є в його компетенції, а саме: “чи віра є предковічна властивість людини, чи вона є витвір його вже на певних ступнях його

життя?”. “І от на це питання людський досвід, – як стверджував мислитель, – якраз відповідає, що він не знає такого часу, коли б людство жило без віри. Ні тепер, ні в минулому не знайдено народу, який би не мав віри, не підносився до уявлень, що складають зміст віри, хоч би в самому примітивному стані” [2, 162]. Але розум постійно має справу з сумнівом. Той же сумнів, на думку мислителя, розум викликає в людині й щодо віри, змушуючи її сумніватися. Однак сумнів, за його словами, має два шляхи розвитку. Один шлях сумніву у вірі веде до остаточного заперечення віри – до безвір’я, наочним прикладом цього є ідеологія комуністично-більшовицької влади з її пропагандою та гаслами про те, що Бога нема, а віра – опіум для народу. Другий має наслідком ще більшу, глибиннішу віру, про що, на думку В.Липківського, свідчить приклад апостола Фоми, сумнів якого переріс в усвідомлення твердої віри.

Втім, віру, як стверджував В.Липківський, не можна ні усунути, ні знищити, поки жива душа людини, яка за природою своєю є вільною, і тому “ніколи не помириться з односторонністю своєї влади, з нерівністю в правах громадян, в обмеженні одних і підвищенні других тільки за їх релігійні переконання” [3, 16]. Звичайно, форми прояву віри можуть змінюватися відповідно до змін, які вносить загальний плін життя. Нові форми приходять на зміну старим, гартуючись у боротьбі, в якій перемагає те, що має більшу силу [2, 209]. Подібним чином, як вважав митрополит, може відійти чи змінитись зовнішня форма християнської віри й церкви, але саме “християнство з його наукою про воскресіння і життя вічне, про остаточну й цілковиту перемогу життя над смертю” не може померти [2, 248]. Безперечно, якогось наукового доказу безсмертя нема і не може бути, – говорить В.Липківський, спираючись на філософію І.Канта. “Але ж і він, – зазначає мислитель, – вважав недоречним відкидання віри в безсмертя, а цю віру спер на вимогах “практичного розуму”” [2, 254].

В.Липківський вважав, що безвір’я як таке неможливе взагалі. Він говорив, що й ті, хто називає себе безвірниками, насправді, мають “віри навіть більше, ніж у вірних” і “в релігійному безвірстві... керуються вірою”. Адже вони вірять Марксові, Енгельсові й іншим своїм ідеологам так само, як християни у Св. Письмо, і вірять вони, що матерія вічна, як християни вірять у те, що Бог вічний. Ті матеріалісти знаходяться в подібному становищі, що й християни: довести вічність матерії, яка складається з маленьких частинок – атомів та електронів, – неможливо за допомогою наукових дослідів, як неможливо довести, що Бог є, чи його нема. Показати матерію як таку вони не можуть, як не можливо побачити невидимого Бога. Тому вони, як і християни, приймають це, за словами мислителя, на віру. Звідси, він робить висновок: “Безвірники вірять у вічність матерії, як ми у вічного Бога”, з’ясовуючи у такий спосіб невід’ємну властивість людини вірити, всупереч будь-яким бажанням покладатися лише на власний розум [2, 546].

При розгляді ж теологічного питання про “Воскресіння” В.Липківський, використовуючи логіко-філософський підхід для його вирішення, переконливо з’ясовує, що факт воскресіння є не лише предметом віри, а й стає сферою дослідження людського розуму. Показуючи діалектичний характер взаємовідношення життя і смерті як постійного на фізичному рівні процесу вмирання-поставання, він на ідейному рівні виявляв повсякчасне потвердження розумом факту воскресіння, оскільки, попри усвідомлення кінечності у щоденному безпосередньо наявному стиканні з фактом смерті, розум, постійно, за словами В.Липківського, “покриває” його ідеєю воскресіння, яка, з внутрішнього прагнення всякої ідеї до здійснення, воліє стати фактом. Саме тому, за його словами, для людини весь світ не є “царство смерті”, як це фактично вона мусила б визнати, а навпаки, є “царство переможного життя, царство подолання смерті життям”. Отже, оглядаючи кінечність існування світу, розум, проте, стверджує безперервність його тривання і вічність [2, 247].

Втім, людський розум, на думку мислителя, вимагає й такого факту воскресіння, який би мав “всесвітнє і вічне значення” і водночас підносився б над “звичайною течією життя”, що, безумовно, спрямовує його у сферу духовності, душі і моралі [2, 247]. Тоді як

навіть фізична смерть не є цілковитим знищенням, а лише переходом в інший стан, тим більше, й “духовний організм не може зникнути без сліду, а мусить жити в іншому сполученні”. У морально-етичній площині факт “воскресіння”, за словами митрополита, пов’язаний з подоланням гріховності. Моральне воскресіння як духовне відродження і єдність з найвищим добром яскраво і найповніше виявилися в християнстві. “Християнство це предковічне прагнення людности задовольняє в повній мірі своєю наукою, що вічний Бог, абсолютне добро, прийняв на себе природу чоловіка і своїм воскресінням з мертвих вповні й на віки подолав і фізичну і моральну смерть”, – писав В.Липківський. Якщо загальна історія буття людини на землі свідчить, що кожна окрема людина помирає, а людство, проте, продовжує існувати, то в християнському розумінні навіть людина персонально, як “мікрокосм”, воскресаючи “фізично і морально”, живе вічно: “Початок цього всесвітнього воскресіння, що вимагається й людським розумом, і поклав Христос-Бог фактом свого воскресіння з мертвих, подоланням в собі і фізичної і моральної смерті” [2, 248]. Тож розумом людина пізнає і кінечність природи, і безмежність всесвіту, розумом людина усвідомлює фізичну плинність своєї істоти і власну смерть і водночас добачає особисту вічність і потребу в посутньому здійсненні факту персонального воскресіння [2, 254].

Отже, не надаючи переваги ні розумові над вірою, ні вірі над розумом, В. Липківський виступав за їх гармонійну єдність і взаємодію, вважаючи, що лише так забезпечується якнайуспішніший процес людського пізнання, – убезпечується й людське буття загалом. Відправним пунктом гармонійного полагодження взаємовідношення віри-розуму, на переконання мислителя, є поновлення стану рівноваги між ними, згідно з яким розум і віра повноважно, на паритетних умовах включені у всі процеси людської життєдіяльності. Оскільки така рівновага була, на його думку, втрачена “завдяки” людині (у раю), то сама людина й покликана її повернути. Парадоксально, але людина, як стверджував митрополит, не може самотужки впоратися із цим завданням, а тому в своєму починанні мусить скористатися вищою допомогою – покластись на Христа (Боголюдину), опертись на його божественне вчення, повсякчас слідуєчи й досконало виконуючи його настанови.

З усього видно, що філософські погляди митрополита Василя Липківського мають небуденний характер, а його духовно-творча спадщина не зводиться до церковно-парафіяльного рівня. Філософія В.Липківського – це наслідок довголітніх студій і довготривалих роздумів. Її риси – проникливість розуму, християнсько-психологічна налаштованість, патріотизм і героїзм. Вона ставить перед собою завдання, пов’язані головним чином з пошуками нових шляхів примирення розуму й віри. У ній з новою силою віднаходять своє місце риси цілісного світопоглядання, органічного злиття істини і добра, знання і віри.

Загалом, виходячи у розгляді різних аспектів поняття “віри” з християнсько-православного його змісту, В.Липківський значно розширює його світоглядний обсяг та інтерпретації до потреб соціальної дійсності.

Є потреба здійснити глибокий аналіз філософських, суспільних і морально-етичних поглядів В.Липківського, а також провести порівняльний аналіз його поглядів із поглядами інших українських та зарубіжних мислителів з метою залучення (включення) його духовно-творчої спадщини до скарбниці філософської думки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зінченко А.Л.* Визволитися Вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – К., 1997.
2. Митрополит Василь Липківський. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до Українського Народу. – Торонто, 1988.
3. Митрополит Василь Липківський: матеріали до біографії. – К., 1993.

